

**AFSONA VA RIVOYAT JANRLARINING O‘ZIGA XOS O‘XSHASH
VA FARQLI JIHATLARI**

Zakirova Maqsuda Atayevna

UrDU akademik litseyi ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola afsona va rivoyatlarning paydo bo‘lish tarixi, turlari va ularning o‘ziga xos o‘xshash va farqli jihatlari haqida.

Kalit so‘zlar: afsona, rivoyat, mifologik afsonalar, tarixiy afsonalar, toponomik rivoyatlar, tarixiy rivoyalalar

fatida badiiy tafakkur taraqqiyotida muhim o‘rin tutadi. Ularda qadimgi ajdodlarimizning badiiy mahorati, dunyoqarashi, tarixiy o‘tmishi muayyan darajada namoyon bo‘ladi.

“**Afsona**” atamasi forscha “afsun –sehr-jodu” ma’nosini anglatuvchi so‘zdan nisbatan qo‘llanadi.¹ Janrning nomlanishidan shuni sezish mumkinki, afsonalarda sehr-jodu ishtirok etgan motivlar alohida o‘rin egallaydi. Afsonalarda sirlilik, mo‘jizaviylik

O‘tmishda afsona atamasining o‘rnida «sav» (sav) so‘zi ishlatilgan. hlanishicha, sav atamasi o‘tmish voqealardan xabar beruvchi hikoya, qissa tushunchasini ifodalaydi. “Sav” so‘zi afsona janriga nisbatan qo‘llangan sof turkiy deya ta’riflaydi.

Afsonalarda voqelik xayoliy uydirma orqali talqin qilingani bois, ularda sirli voqealar, sehr-jodu, mo‘jiza aralashgan hodisalar, “g‘aroyib predmetlar” hayot mifologik timsollar bilan bir qatorda, yonma-yon, o‘zaro muloqotda va munosabatda arning tarkibida ko‘p uchraydigan mifologik obrazlar va motivlar to‘la tasdiqlaydi.

Afsona kompozistiyasi ertaklarniki kabi an’anaviylikka, qat’iylikka ega emas. Uning syujet tuzilishi sodda va qisqa. Afsonalar voqelikni g‘ayritabiiy, fantastik jihatidangina ertaklarga o‘xshab ketadi, xolos.

¹ Safarov O., O‘rayeva D. O‘zbek xalq og‘zaki badiiy ijodi. 2-qism. Buxoro, 2006.

Afsonalar g'oyaviy-mavzuiy yo'nalishiga ko'ra ikki katta guruhga bo'linadi:

1. Sof mifologik afsonalar.

2. Tarixiy afsonalar.

on, yer osti va suv osti dunyosi xudolari, homiy kuchlar, pirlar, avliyolarning g'ayritabiiy ishlari, insonlarga ko'magi, mifologik pahlavonlar, yer yuzida odamning paydo bo'lishi haqida hikoya qilinadi. Ularning epizodlarida islomga qadar amal qilgan

Afsonalarda eng ko'p qo'llanadigan asotiriy obrazlardan biri *samoviy obrazlardir*. kabi afsonalarni misol qilib ko'rsatish mumkin. Ularda samo yoritgichlari, asosan, jonlantirilib, insonlar kabi muomala-munosabatda tasvirlanganligi e'tiborni tortadi. Masalan, "Oy bilan Kun" afsonasida hikoya qilinishicha, qadim-qadim zamonlarda birlarini shunchalik yaxshi ko'risharkanki, oralaridan qil o'tmas ekan. Ularning ashula aytishib, o'yinga ham tushishar ekan.

Shunday tarzda ko'p kunlar, ko'p oylar, ko'p yillar o'tibdi. Ammo kunlardan bir kuni Kun bilan Oy "Sen chiroylimi, men chiroyli" deb talashib, tortishib qolishadi. Shu-shu ular o'rtasida nizo chiqib, bir-biridan ajralib ketishadi.²

Bu afsonada Quyosh bilan Oyning o'zaro do'stligi, keyinchalik ularning tufayli do'stliklari raxna topishi motivi orqali tabiatda kun bilan tun almashinishi badiiy ko'rinishda izohlanayotir.

ma'lum bir tarixiy dalil yoki ma'lumot, tarixiy shaxs faoliyati haqida tinglovchiga qatorda xayoliy va mifologik obrazlar ishtirok etadigan og'zaki nasriy asarlardir. Bunday afsonalarda real hayotda yashab o'tgan kishilar haqida hikoya qilinsa-da, ularning haqiqiy biografiyasi emas, to'qima biografiyasi beriladi. Afsonalarda podsho, cho'pon, dehqon, kampir, chol, bog'bon, savdogar, boy kabi real obrazlar faol ishtirok etadi va o'ziga xos badiiy talqin qilinadi. Shuningdek, afsonalarda ayrim mashhur

Rivoyatlar g'oyaviy-mavzuiy jihatdan quyidagi guruhlarga bo'linadi:

Ularda muayyan jug'rofiy atamaning paydo bo'lishi aniq faktlar va etnofolkloriy

Ularda haqiqatda hayotda bo'lib o'tgan voqealar, yashab o'tgan shaxslar to'g'risida

² O'zbek xalq asotirlari, 110-111-betlar.

t'iy kompozistiyaga ega bo'lmaydi. Ko'pincha ular ikki yoki uch epizoddan tashkil

Rivoyat va afsonalarda ijtimoiy hayot bilan bog'liq hodisalar, geografik joy hikoya qilinishi bois ularda badiiy talqindan ko'ra bayon uslubi yetakchilik qiladi.

Rivoyat va afsonalar uchun xalq og'zaki ijodiga xos barcha xususiyatlar: jamoa ijodi mahsuli, og'zakilik, an'anaviylik, anonimlik, variantlilik xosdir. Shuning uchun ular xalq og'zaki ijodining mustaqil janri sifatida tan olinadi.

Afsonalar o'ziga xos badiiy qurilishi bilan asotir, ertak, rivoyat, naql kabi boshqa

Afsonalar poetikasida xayoliy uydirma syujet voqealarining tilsim bilan bog'lanishini ta'minlovchi muhim omildir. G'aroyib voqea-hodisalar bayoni esa afsona ta'sirchanligini orttirib, tinglovchida kuchli badiiy zavq uyg'otadi.

aishiy detallar, motivlar o'ziga xos o'rin tutadi.

Xullas, afsonalar xalqimiz hayotida muhim o'rin tutgan turli-tuman voqea-hodisalarni xayolot qudrati vositasida bo'rttirib hikoya qilishga asoslangan folklor

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni. / Xalq so'zi, 2017 yil, 8 fevral. – № 28.
2. Abu Ali Ibn Sino haqida afsonalar, rivoyatlar, hikoyalar. To'plovchi A.Irisov. – T.: «Yosh gvardiya», 1980.
3. Asotirlar va rivoyatlar. To'plab nashrga tayyorlovchilar: M.Murodov, M.Shayxova. – T.: Yosh gvardiya, 1990. – 128 b.
4. Afsona va rivoyatlar // Razzoqov H., Mirzayev T., Sobirov O., Imomov K. O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi. Darslik. – T.: O'qituvchi, 1980. – B.67-75.
5. Jumanazarov U. O'zbek folklori va tarixiy voqelik. – T.: Fan, 1991. – B.171-179.
6. Jo'rayev M. O'zbek xalq samoviy afsonalari. – T.: Fan, 1995. – 108 b.
7. Jo'rayev M. O'zbek xalq taqvimi va mifologik afsonalar. – T., 1994.
8. Jo'rayev M. Xayolot chechaklari // Ipak yo'li afsonalari. – T.: Fan, 1993. – B.8-9.
9. Jo'rayev M., Saidova R. Buxoro afsonalari. – T.: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2002. – 125 b.

- 10.Imomov K. Afsona // O‘zbek folklori ocherklari. 2-tom. – T.: Fan, 1989. – B.3-31.
- 11.O‘zbek xalq asotirlari. O‘zbek asotirlari, hikmatlari, rivoyatlari. O‘n jildlik. 3-jild. – T.: A.Qodiriy nomidagi halq merosi nashriyoti, 1993. – 286 b.

